



Pyhän Laurin kirkko

Arkeologinen valvonta • Helsinki 12.2.2016

ark-byroo

Tilaja

Vantaan seurakuntayhtymä

Tilajan edustaja

Kari Korkeamäki, tekninen isännöitsijä

Konsultti

Arkkitehtitoimisto ark-byroo

Kustaankatu 3, 00500 Helsinki

info@arkbyroo.fi

www.arkbyroo.fi

p. 010 2350 566

Työryhmä

Heini Ynnilä, arkeologi, FT, vastuullinen tutkija

Tuuli Heinonen, arkeologi, FM, valvonnan suorittaja, valokuvat

Annina Kivikari, graafikko, MA, taitto

Kansikuva

Pyhän Laurin kirkko kuvattuna luoteesta.

Suoritusajankohta

Työ on suoritettu tammi-helmikuussa 2016.

© Arkkitehtitoimisto ark-byroo

Käytetyt lyhenteet

MV Museovirasto

KA Kansallisarkisto

Sk Senaatti-kiinteistöjen arkisto

Sisällys

| | |
|---|----|
| Tiivistelmä | 4 |
| 1. Johdanto | 5 |
| 2. Tutkimushistoria ja käytetty lähdeaineisto | 6 |
| 3. Tutkimusalueen kuvaus ja historiallinen tausta | 6 |
| 4. Tutkimuskertomus | 7 |
| 4.1 Kaivannon eteläosa | 7 |
| 4.2 Kaivannon pohjoisosa | 9 |
| 5. Yhteenveto | 10 |
| Lähteet | 11 |
| Liitteet | 12 |
| Kartta 1 | 12 |

Tiivistelmä

Pyhän Laurin kirkon pihamaalla tehtiin arkeologinen valvonta tammikuussa 2016. Valvonta liittyi kirkon sakastin peruskorjauksen yhteydessä tehtäviin vesi- ja viemärintirakenteiden uusimiseen. Arkeologi kutsuttiin paikalle, kun putkikaivannosta löydettiin ihmisluuta, ja kaivamista jatkettiin arkeologin valvonnassa. Tavoitteena oli selvittää, olivatko

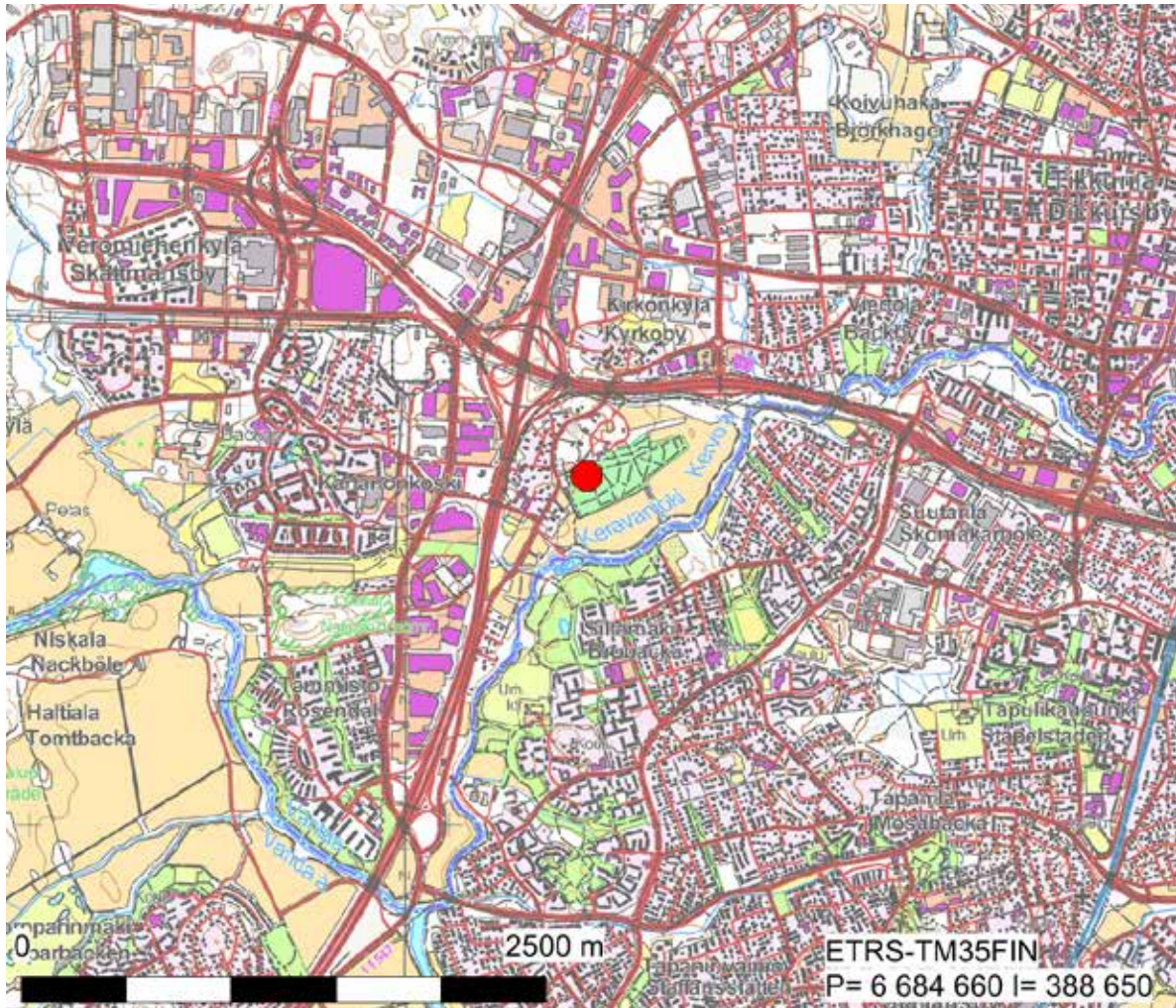
luut peräisin sekoittumattomista kerroksista. Valvonnassa havaittiin, että putkilinjauksen kohdalla on vähintään 1,5 metrin paksuudelta täyttö- ja purkukerroksia, jotka olivat ainakin pääasiassa syntyneet 1970-luvulla tai sen jälkeen. Säilyneitä rakenteita tai vanhempia kulttuurikerroksia ei havaittu valvonnan yhteydessä.



Arkisto- ja rekisteritiedot

| | |
|---|---|
| Kohde | Vantaa, Pyhän Laurin kirkko, MJ-tunnus 100001485 |
| Kohteen ajoitus | Historiallinen aika |
| Tutkimuksen laatu | Valvonta |
| Tutkimuksen toteuttaja | ark-byroo Oy Kustaankatu 3, 00500 Helsinki |
| Kenttätyönjohtaja | Tuuli Heinonen |
| Kenttätyöaika | 29.1.2016 |
| Tutkitun alueen laajuus | n. 4,5 m ² |
| Tutkimusten tilaaja | Vantaan seurakuntayhtymä |
| Resurssit | Noin 17 henkilötyötuntia, josta 4 kenttätöihin |
| Kaupunki, kaupunginosa, tontti | Vantaa, Helsingin pitäjän kirkonkylä, 92-407-11-25 |
| Maanomistaja | Vantaan seurakuntayhtymä |
| Peruskarttalehti | L4134D1 (ETRS-TM35FIN) |
| Sijaintikoordinaatit etrs-tm35fin | p: 6 684 660, i: 388 650 |
| Tutkimusluvan diariointinumber ja päivämäärä | MV/21/05.04.01.02/2016 29.1.2016 |
| Aiemmat tutkimukset | Luoto, Kirsi 2006, koekaivaus Luoto, Kalle 2007, kaivaus Koivisto, Andreas 2012, koekaivaus Väisänen, Riikka & Terävä, Elina 2014, arkeologinen valvonta |
| Aiemmat löydöt | KM 2006083:1-320 KM 2006036:1-15 (Rahakammio) KM 2007052:1-156 KM 2007049:1-12 (Rahakammio) KM 39151:1 |
| Tutkimuskertomuksen Säilytyspaikka | Museoviraston arkisto |
| Kopioiden säilytyspaikka | Vantaan seurakuntayhtymä, ark-byroo Oy |

Sijaintikartta



Pohjakartta Maanmittauslaitos.

1. Johdanto

Vantaan keskiaikaisen Pyhän Laurin kirkon pihaalla, kirkon sakastin itäpuolella, tehtiin arkeologinen valvonta tammikuussa 2016. Työ liittyi sakastin peruskorjaukseen, jonka yhteydessä uusittiin kirkon piha-alueen vesi- ja viemäriakenteita. Kaivuutyöstä oli ilmoitettu Museovirastolle jo aiemmin, mutta koska putket oli tarkoitus sijoittaa samaan linjaan 1970-luvulla vedettyjen putkien kanssa, oli katsottu, että paikalle ei tarvittu arkeologia, ellei työn yhteydessä tehty arkeologisesti kiinnostavia havaintoja. Kun kaivuun yhteydessä löydettiin ihmisluuta, Museovirasto esitti, että työ tehtäisiin loppuun arkeologin valvonnassa. Näin haluttiin selvittää, oliko luiden löytöyhteys vanhaa kulttuurikerrosta. Lisäksi katsottiin, että olisi hyvä saada lisää tietoa alueen täyttö- ja purkukerrosten volyyminä.

Valvottava alue käsitti putkikaivannon eteläosan. Kaivannon pohjoispääty oli kaivettu jo aiemmin ilman, että paikalla oli arkeologia. Työmiesten havainnot ojan pohjoisosasta on kirjattu lyhyesti tämän tutkimuskertomuksen loppuun. Valvonnan aikana sää oli vuoden-aikaan nähden poikkeuksellisen lämmin, joten työskentely- ja havainto-olosuhteet olivat hyvät.

Tutkimuksen tilaaja oli Vantaan seurakuntayhtymä ja toteuttaja ark-byroo Oy. Museovirasto myönsi luvan tutkimukselle. Vastuullisena tutkijana toimi FT Heini Ynnilä, ja valvovana arkeologina FM Tuuli Heinonen, joka vastasi myös tutkimuskertomuksen laatimisesta.

Helsingissä 1.2.2016,
Tuuli Heinonen

2. Tutkimushistoria ja käytetty lähdeaineisto

Pyhän Laurin kirkolla on tehty 2000-luvulla neljästi arkeologisia tutkimuksia. Näistä kaksi ensimmäistä, vuonna 2006 tehty koekaivaus¹ ja 2007 tehty kaivaus² olivat Vantaan historiatoimikunnan rahoittamia tutkimuskaivauksia. Niiden yhteydessä keskityttiin pääasiassa kirkon pohjoispuolella sijaitsevaan tapuliin ja sen ympäristöön. Vuonna 2006 avattiin myös pieni tutkimusalue kirkon itäpuolelle, kuorin eteen. Alueelta ei voitu tällöin havaita ainuttakaan sekoittumatonta kulttuurikerrosta. Kaivauksia edelsi arkisto- ja kirjallisuustutkimus, joka lähdeaineiston läpikäymisen lisäksi sisälsi arvion kirkon ja sen ympäristön arkeologisesta potentiaalista.³ Selvitys sisältää lisäksi kattavan listauksen kirkkoa koskevasta laajahkosta tutkimuskirjallisuudesta.

Vuonna 2012 kirkon ympärillä tehtiin arkeologiset koekaivaukset⁴ alueen pohjatutkimuksen yhteydessä. Tällöin yksi koekuopista sijoitettiin sakastin itäpuolelle, aivan sakastin ja kirkkosalin kulmaan. Kuopan kerrosten todettiin olevan peräisin 1900-luvulta, ja niiden alta noin 60 senttimetrin syvyydestä tuli esiin peruskallio.⁵ Koekuopan perusteella oletettiin, että myös tammikuussa 2016 valvottu putkikäväntö tulisi todennäköisesti käsittämään pääasiassa sekoittuneita ja nuoria konteksteja.

Kirkon ympäristön lisäksi sen sisäpuolella on tehty arkeologisia kaivauksia vuonna 2014, jolloin kirkon kellarissa tehtiin tutkimuksia.⁶

3. Tutkimusalueen kuvaus ja historiallinen tausta

Pyhän Laurin kirkko sijaitsee Vantaalla Helsingin pitäjän kirkonkylässä, noin 2,5 kilometriä Tikkurilasta länteen. Tuusulanväylä ohittaa kirkon noin 350 metrin päässä sen länsipuolella, ja noin 400 metriä kirkosta pohjoiseen kulkee Kehä III. Kirkon itä- ja eteläpuolella maisema on edelleen alavaa viljelysmaata, jota rajaa Keravanjoki. Kirkkomaan pohjoispuolella kohoaa pappilan mäki ja länsipuolella sijaitsevat kirkonkylän rakennukset. Molemmat alueet ovat olleet käytössä jo keskiajalla. Kirkkorakennusta ympäröi joka suunnalla kirkkomaata.

Nykyinen kivikirkko on rakennettu Markus Hiekkasen mukaan vuosien 1450–1860 välillä. Kirkkoa edelsi luultavasti puinen kirkkorakennus, sillä kirkkopitäjä on todennäköisesti perustettu jo 1200–1300-luvulla.⁷ Kirkkomaalla tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa vanhin paikalta havaittu kulttuurikerros, ohut palokerros, on ajoitettu radiohiilimenetelmällä todennäköisemmin 1100-luvulle. Tämä tarjoaa ajankohdan, jolloin alue on mahdollisesti raivattu ensimmäisen kerran.⁸

Suurimmat korjaukset edelleen käytössä olevaan kirkkorakennukseen on tehty 1800-luvun lopulla, kun tulipalo tuhosi kirkkoa laajasti vuonna 1893. Jo tätä ennen kirkossa oli kuitenkin tehty uudistuksia. Näistä huomattavimmissa, vuosina 1829–1830 tapahtuneissa muutostöissä kirkon pohjoisosassa sijaitseva keskiaikainen sakasti korvattiin uudella ja kirkkoon muurattiin kivinen länsietäinen puisen tilalle.⁹

1 Luoto 2006

2 Luoto 2008a

3 Ruohonen 2006.

4 Koivisto 2012

5 Koivisto 2012, 13.

6 Väisänen & Terävä 2014.

7 Hiekkänen 2007, 484.

8 Luoto 2008, 18.

9 Hiekkänen 2007, 485.

4. Tutkimuskertomus

4.1 Kaivannon eteläosa

Arkeologinen valvonta käsitti sakastista kirkon pohjoispuolella sijaitsevaan sosiaalirakennukseen kulkevan viemärikaivannon eteläisimmän osan. Valvottu alue alkoi sakastin seinustalta ja jatkui nurmialueen poikki lähes sakastin pohjoispuolella kulkeneeseen hiekkatiehen asti. Putkille kaivetun ojan eteläisin osa oli itäkoillisuuntainen, ja noin neljän metrin päässä sakastin seinästä se kääntyi jyrkemmin koilliseen. Kaivannon mutkan kohdalla oli sen pohjoisreunalla vanha betoninen kaivo. Ojan pohjoispäättyyn oli jo ennen arkeologista valvontaa laskettu putket, ja kaivanto oli tältä osin täytetty. Valvottavan alueen pituudeksi tuli noin 8,5 metriä ojaa, jonka leveys oli noin puoli metriä (Kartta 1, ks. liite). Kaivaustyötä tekivät Milako Oy Maansiirron työntekijät Mikko Tamminen ja Joni Haimila.

Valvonta aloitettiin noin 3 metrin päästä sakastista, missä maanpintaa oli poistettu ainoastaan noin 20 senttimetrin paksuudelta. Aiemmin löydetty ihmisluit olivat tulleet noin metrin päästä tästä kohdasta sakastiin eli lounaaseen päin, mutta sakastia lähinnä ollut kaivannon osa päätettiin jättää viimeiseksi kaivettavaksi osuudeksi. Luiden löytökohtaan oli kertynyt melko runsaasti vettä, jota ei haluttu valuvan kaivannon kuivana säilyneisiin osiin.

Ensin valvonnassa kaivettiin ojan tekemän mutkan alue, jota rajasi koillisessa noin puolen metrin syvyydestä esiin tullut sähkökaapeli. Tällä alueella ylin havaittu kerros oli noin 10 senttimetrin paksuinen pintamaakerros. Sen alta paljastui 110–140 senttimetrin paksuinen kerros, jossa havaittiin melko paljon purkujätettä eli tiiltä, kiviä ja laastia, sekä ihmisluita. Kyse oli täyttökerroksesta, jonka koostumus vaihteli huomattavasti. Pääasiassa kerros oli savensekaista hiekkaa, mutta joukossa oli linsseinä myös savea ja orgaanista ainesta. Paikoin orgaaninen aines, lähinnä hiilen sekainen maatunut puu, vaikutti muodostavan kerroksia, mutta syvemmälle kaivettaessa voitiin todeta, että kyse oli ainoastaan täyttömaassa olevista keskittymistä.

Noin 1,3 metrin syvyydessä ojan pohjalta havaittiin muovia. Kun siitä kaivettiin läpi, tuli vastaan ensin karkea ruskea hiekka, jonka alla oli lisää muovia, ja lopulta vuoden 1973 vesiputki. Kun ojan kaivamista jatkettiin lounaaseen kohti sakastia, voitiin todeta, että vanhan putken linjaus noudatti uutta kaivantoa, ja että putki nousi melko jyrkästi kohti



Putkikaivanto sijaitsi 1820-luvulla rakennetun sakastin itäpuolella. Kaivannon pääty on kuvassa näkyvän rakennustelineen takana, sakastin seinän vieressä. Kuvattu koillisesta.



Kaivannon profiilissa erottui rakennusjätettä ja orgaanisen aineen keskittymiä. Kuvattu luoteesta.

sakastia. Havaitut täyttökerrokset olivat siis joko 1970-luvulta tai sen jälkeiseltä ajalta. Näin ollen niistä löydetty luut eivät olleet peräisin arkeologisesti mielenkiintoisesta kontekstista.

Kaivantoa leikanneen sähkökaapelin koillispuolella täyttökerros jatkuivat ainakin 1,5 metrin syvyyteen. Tällä kohden kerroksessa havaittiin hieman enemmän suuria, halkaisijaltaan 30–50 senttimetriä olevia kiviä. Ne eivät muodostaneet rakennetta, vaan olivat kerrokseen kuuluvaa rakennusjätettä. Kaivaminen lopetettiin ojan tässä osassa noin 1,5 metrin syvyyteen, jolloin ojan luoteisreunassa kulkeneesta vanhasta jätevesiviemäristä alkoi vuotaa vettä kaivantoon. Kaivannosta ei tältäkään osin



Vanhat vesiputket nousivat ojan suuntaisesti kohti sakastia. Kuvattu koillisesta.



Kuvassa mitan molemmin puolin erottuu täyttömaan seassa olleita suurempia kiviä. Kuvattu luoteesta



Kaivannon pohjoisosassa risteili runsaasti erilaisia kaapeleita ja putkia. Kuvattu lounaasta.

havaittu jälkiä ehjistä arkeologisista konteksteista, vaan ilmeisesti myös tällä kohden 1900-luvun putki- ja kaapelikaivannot sekä kirkon pihamaan kastelu- ja valaistusjärjestelmät olivat tuhonneet mahdolliset vanhemmat kulttuurikerrokset.

Kaivannon täyttömaakerroksista poimittiin ylös yhteensä noin 15 litraa ihmisen luita. Luut olivat hyvin säilyneitä, ja niitä tuli melko tasaisesti koko valvotulta alueelta ja ojan koko syvyydeltä. Koska luut eivät tulleet selkeistä arkeologisista konteksteista, niitä ei talletettu kokoelmiin tai analysoitu sen tarkemmin. Valvova arkeologi tarkasti luut valvonnan jälkeen, ja esimerkiksi kallojen kappaleiden ja reisiluiden perusteella voitiin todeta, että luut kuuluivat useille yksilöille, joiden joukossa oli niin lapsia kuin aikuisiakin. Pääosa havaituista luista oli raajojen pitkiä luita tai kallojen kappaleita, mutta joukossa oli jonkin verran myös muiden luiden katkelmia. Luut luovutettiin välittömästi niiden tarkastuksen jälkeen seurakuntayhtymälle uudelleenhautausta varten.

Muita löytöjä kaivuutyön yhteydessä havaittiin vain muutamia. Näistä kaksi olivat taottuja rautanauvoja, yksi epämääräinen raudankappale ja yksi vihreämasaisen lasipullon kylkipala, josta voitiin erottaa osa kahdesta kirjaimesta, jotka olivat mahdollisesti S ja T. Koska löydöt tulivat 1900-luvun loppupuolen putki- ja kaapelikaivantojen päällä olleista kerroksista, ei niitä talletettu. Ne kuitenkin viittaavat siihen, että täyttömaassa on eri-ikäistä ainesta sekoittuneena.



Putkikaivannon pohjoisosasta oli havaittu muutamia suuria kiviä kuvan keskellä olevan sosiaalirakennuksen kulman edestä. Kuvattu idästä.

4.2 Kaivannon pohjoisosa

Kaivannon pohjoisosaa ei valvottu arkeologisesti, mutta valvonnan yhteydessä työmiehiltä selvitettiin myös heidän tältä osin tekemänsä havainnot. Ojan pohjoispäädystä luita ja purkujätettä oli havaittu eteläpäättyä vähemmän. Arkeologisesti mahdollisesti kiinnostava havainto voivat olla kaksi suurta kiveä, jotka havaittiin ojan pohjoispäädystä, aivan sosiaalirakennuksen itänurkan vierestä. Kirkkomaan vanha aita on mahdollisesti kulkenut tällä alueella, mihin viittaavat ainakin vuodelta 2007 olevat maatutkaushavainnot.¹⁰ Kivet ovat saattaneet liittyä aitaan, ja olisikin hyvä, jos tulevaisuudessa sosiaalirakennuksen itäpuolella tehtäviä mahdollisia kaivuutöitä suoritettaisiin arkeologin valvonnassa.

5. Yhteenveto

Vantaan Pyhän Laurin kirkon pihamaalla tehtiin viemäri- ja vesijohtorakenteiden uusimisen yhteydessä arkeologinen valvonta. Valvottava alue oli noin 8,5 metriä pitkä ja puoli metriä leveä kaivanto, joka kulki lounais-koillisuuntaisesti kirkon sakastin itäpuolella. Kaivannosta havaittiin paksuja täytötkerroksia, joiden seassa oli runsaasti purkujätettä, kuten kiveä, tiiltä ja laastia. Lisäksi kerroksista löydettiin melko runsaasti ihmisen luita.

Koska vuoden 1973 vesiputket kulkivat näiden kerrosten alla, voitiin todeta, ettei paikalla ole ainakaan nyt tehdyn kaivannon alueella säilynyt vanhoja kulttuurikerroksia. Luut ja purkujäte ovat päätyneet paikalle ainakin pääasiassa 1970-luvulla kaivetun putkiojan täytön yhteydessä, ja osittain ne saattavat liittyä alueen vielä nuorempaan maanpinnan muokkaukseen. Alueella kulki runsaasti myös muita kaivantoja, jotka liittyivät muun muassa paikalla olleisiin valaisimiin ja kaivoon. On luultavaa, että sakastin itäpuolen nurmialueella ei ole säilynyt vanhoja kulttuurikerroksia ainakaan laajamittaisesti. Sen sijaan sakastin pohjoispuolella sijaitsevan sosiaalirakennuksen itäpuolelta saattaisi olla mahdollista löytää vanhaa kirkkomaan aita.



¹⁰ Ks. Luoto 2008a, kartta 1.

Lähteet

Arkistolähteet

Museoviraston arkisto

Koivisto, Andreas, 2012. Vantaan Pyhän Laurin kirkon arkeologiset koetutkimukset vuonna 2012. Museoviraston arkisto.

Luoto, Kirsi, 2006. Vantaa, Pyhän Laurin kirkko. Kaivaus kirkkomaalla 3.–28.7.2006. Museoviraston arkisto.

Luoto, Kalle, 2008a. Vantaa, Pyhän Laurin kirkko. Kaivaus kirkkomaalla 2.–31.7.2007. Museoviraston arkisto.

Väisänen, Riikka ja Terävä, Elina. 2014. Vantaan Pyhän Laurin kirkon kellarin arkeologiset tutkimukset 24.–28.3.2014. Museoviraston arkisto.

Vantaan kaupunginmuseon arkisto

Ruohonen, Juha, 2006. Vantaan Pyhän Laurin kirkko ja kirkkomaan. Arkistolähteisiin ja kirjallisuuteen perustuva selvitys ja tutkimussuunnitelma. Vantaan kaupunginmuseon arkisto.

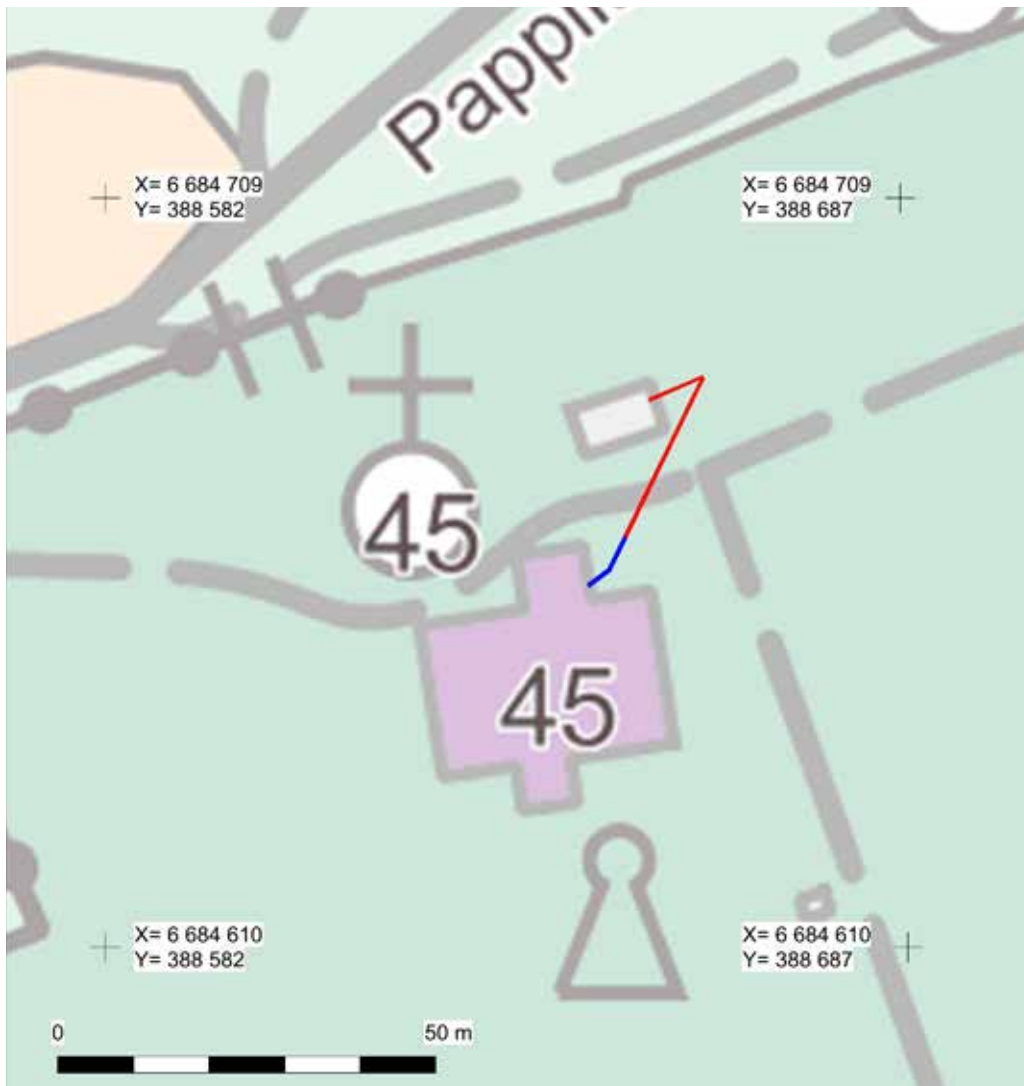
Painetut lähteet

Hiekkänen, Markus, 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1117*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Luoto, Kalle, 2008b. *Tapulista paljastui kivilattia. Pyhän Laurin kirkkomaan kaivaukset kesällä 2007*. Helsingin pitäjä 2009. Porvoo: Vantaa seura – Vandasällskapet ry. 8–25.

Liite 1

Kartta 1



Putkikaivanto punaisella, valvottu alue sinisellä. Pohjakartta Maanmittauslaitos.

ark-byroo

Arkkitehtitoimisto ark-byroo

Kustaankatu 3, 00500 Helsinki

info@arkbyroo.fi | www.arkbyroo.fi

p. 010 2350 566